

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра правознавства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

НЕВМЕРЖИЦЬКА ІРИНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 340.132.626

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Судове тлумачення нормативно-правових актів України

081 «Право»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Невмержицька І. А.

Керівник роботи
Пархоменко Наталія Миколаївна
доктор юридичних наук,
професор

Житомир – 2021

Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього захисту:
до захисту допущено

Протокол засідання кафедри правознавства № __ від «__» _____ 2021 р.

Завідувач кафедри правознавства

к.ю.н., доцент

Р. Д. ЛЯШЕНКО

(підпис)

«__» _____ 2021 р.

Результати захисту випускної кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Невмержицька Ірина Анатоліївна
захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(підпис)

Святогор Т. П.

АНОТАЦІЯ

Невмержицька І. А. Судове тлумачення нормативно-правових актів України. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, Житомир, 2021.

У кваліфікаційній роботі проведено аналіз теоретичних і практичних питань судового тлумачення норм права.

У роботі з'ясовано поняття та характерні риси судового тлумачення, виокремлено функції судового тлумачення та проведено класифікацію актів судового тлумачення.

Значну увагу приділено інтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України. З'ясовано роль Верховного Суду як суб'єкта судового тлумачення та досліджено практику тлумачення міжнародних договорів національними судами.

Ключові слова: судове тлумачення, судова практика, правозастосування, Конституційний Суд України, Верховний Суд.

SUMMARY

Nevmerzhytska I. A. Judicial interpretation of normative legal acts of Ukraine.
– Manuscript qualification work.

Qualifying work for a master's degree in specialty 081 – Law. – Polissya National University, Zhytomyr, 2021.

In the qualification work the analysis of theoretical and practical questions of judicial interpretation of norms of law is carried out.

The concept and characteristics of judicial interpretation are clarified in the work, the functions of judicial interpretation are singled out and the classification of acts of judicial interpretation is carried out.

Considerable attention is paid to the interpretive activity of the Constitutional Court of Ukraine. The role of the Supreme Court as a subject of judicial interpretation is clarified and the practice of interpretation of international agreements by national courts is studied.

Key words: judicial interpretation, judicial practice, law enforcement, Constitutional Court of Ukraine, Supreme Court.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗМІСТ	
1.1 Судове тлумачення: поняття та ознаки	9
1.2 Функції судового тлумачення	12
1.3 Акти судового тлумачення норм права	16
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	20
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА ВІТЧИЗНЯНИМИ СУДАМИ	
2.1 Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України	21
2.2 Тлумачення норм права Верховним Судом	25
2.3 Тлумачення міжнародних договорів національними судами	28
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	32
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розробка парадигми судового тлумачення норм права визнається одним із важливих і актуальних завдань теорії права. Завданням суддів при вирішенні спорів про право є орієнтування в системі норм права, їх інтерпретація та застосовування до конкретної судової справи загальних правових приписів, без очікування їх казуїстичного деталізування в законодавстві. Адже лише суд, шляхом тлумачення норм права, розглядає юридичні конфлікти та вирішує спори про право. Результатом їхньої діяльності є судові рішення, які складають основу судової практики.

Метою правосуддя є справедливі судові рішення, які вимагають правильного з'ясування дійсного змісту правових норм, а тому процес судового тлумачення норм права реалізується ще на стадії встановлення правової основи юридичної справи. Результати судового тлумачення, що виражаються у правозастосовних актах судів мають максимально дієвий вплив на суспільні відносини, вони повинні відповідати волі законодавця та переслідуюваній ним меті при виданні цієї норми. Крім того, всі суб'єкти мають однаково правильно розуміти зміст норм права при розгляді юридичного спору. Відповідно завданням судового тлумачення є правильне розуміння реального змісту норм права та їх ґрунтовне роз'яснення іншим суб'єктам.

Разом з тим, саме уявлення про правильне судове тлумачення норм права створює складну теоретичну проблему, оскільки немає загальноприйнятого та однозначного критерію його істинності. Адже об'єктами судового тлумачення є і воля законодавця, і змістове наповнення тексту нормативно-правового акта, і навіть внутрішнє переконання самого суб'єкта судового тлумачення.

Значний внесок у розробку проблематики судового тлумачення норм права внесли такі вчені-юристи, як: С. Алексєєв, П. Анохін, О. Зайчук, Є. Зверєв, М. Кельман, М. Козюбра, Б. Левенець, Н. Оніщенко, В. Нерсисянц,

С. Палешник, А. Рувльов, О. Скакун, Ю. Тодика, М. Цвік, О. Черданцев, Ю. Шемшученко та ін.

Мета роботи полягає у здійсненні комплексного аналізу теоретичних і практичних питань судового тлумачення норм права, а також з'ясування його функцій та результатів.

Відповідно до мети, **завданнями** даного дослідження є:

- визначення поняття та характерних рис судового тлумачення;
- виокремлення функцій судового тлумачення норм права;
- класифікація актів судового тлумачення норм права;
- встановлення особливостей тлумачення Конституційним Судом України;
- з'ясування ролі Верховного Суду як суб'єкта судового тлумачення, значення його судової практики в інтерпретаційній діяльності;
- дослідження практики тлумачення міжнародних договорів національними судами.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які реалізуються у процесі тлумачення норм права судами.

Предметом дослідження є судове тлумачення нормативно-правових актів України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали положення діалектичного методу пізнання, які використовувались разом із загальнонауковими методами: формально-логічним, нормативно-правовим та порівняльно-правовим аналізом та спеціальними методами: системного та структурно-функціонального аналізу. Нормативно-правовою основою роботи є Конституція України, міжнародне та національне законодавство.

Практичне значення одержаних результатів полягає у їх застосуванні при вивченні дисциплін «Загальна теорія права», «Конституційне право», «Юридичне тлумачення»; у процесі інтерпретаційної та правозастосовної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та науково-практичних конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 17–18 вересня 2021 р.); II Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Правова політика України: історія та сучасність» (Житомир, 8 жовтня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Механізми управління розвитком територій» (Житомир, 27-29 жовтня 2021 р.).

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (41 найменування).

РОЗДІЛ 1

СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗМІСТ

1.1 Судове тлумачення: поняття та ознаки

Тлумачення (інтерпретаційна діяльність) займає особливе місце у системі форм та напрямів діяльності судових органів. Зважаючи на принцип законності у здійсненні правосуддя, слід констатувати, що для ефективного захисту прав і свобод людини, а також справедливого розгляду правового спору, насамперед, необхідно адекватне розуміння змісту юридичних норм, якими регулюються спірні правовідносини, закріплюються та гарантуються права, що захищаються. Однак саме уявлення про правильне тлумачення права створює складну теоретичну проблему, оскільки немає загальноприйнятого та однозначного критерію істинності тлумачення. У процесі тлумачення нормативних положень суд неминуче проявляє елементи творчості, долає прогалини у правовому регулюванні та найчастіше наближається до межі, що відокремлює тлумачення від правотворчості, а іноді й переходить цю межу. Акти судового тлумачення права вищих судових інстанцій, практично виступають важливим чинником, що визначають зміст та спрямованість правозахисної діяльності [1, с. 7].

С. І. Палешник судове тлумачення визначає, як «офіційне тлумачення, що здійснюється суддями, ще однією особливістю якого є те, що результати такого тлумачення можуть бути обов'язковими як для необмеженої кількості випадків (нормативне тлумачення), так лише для конкретного судового спору (казуальне тлумачення). Також особливістю судового тлумачення є спеціальна форма закріплення його результатів. У цій ролі виступає мотивуюча частина судового рішення, актів судів апеляційної та касаційної інстанції, постанов пленумів вищих судових інстанцій. Визначивши особливості судового

тлумачення норм права, перейдемо до характеристики його видів. Основними видами такого тлумачення є нормативне та казуальне» [2, с. 74].

Нормативне тлумачення норм права – це роз'яснення змісту правової норми шляхом застосування герменевтичного методу, що має обов'язкове та загальне значення за наслідками та поширюється на необмежену кількість випадків передбачених нормою права, що тлумачиться.

Видами нормативного тлумачення є автентичне та легальне. Автентичне тлумачення норм права – це тлумачення змісту норми права, яке здійснюється органом, який її видав. Легальне тлумачення норм права – загальнообов'язкове тлумачення змісту норм права органом, який уповноважений тлумачити її відповідно до законодавчих положень. Наприклад, у ст. 147 Конституції України зазначено, що Конституційний Суд України здійснює офіційне тлумачення Конституції України, проте уповноважений здійснювати тлумачення законів України (закони приймає лише ВРУ) [3].

Казуальне судове тлумачення – це таке тлумачення, результати якого формально обов'язкові тільки для конкретного судового спору і для осіб, які в ньому беруть участь, а також воно є невіддільним від конкретного судового випадку (казусу). Казуальне здійснюється тільки для застосування у конкретній юридичній справі і не має загальнообов'язкового значення. Під час вирішення інших справ казуальне тлумачення є прикладом, що допомагає розкрити значення юридичної норми і не грає ролі загального категоричного роз'яснення [4, с. 311].

Види казуального тлумачення: судове, яке здійснюється судовими органами під час конкретних справ, і виражається у вироках або рішеннях даних справ. В структуру правового мотиву повинні входити думки суддів, що ґрунтуються на особистому тлумаченні норм матеріального та процесуального права, які сформувався в процесі пізнання у вигляді внутрішнього, особистого переконання. Тобто прикладом судового тлумачення є будь-яке судове рішення чи вирок в якому встановлюються права та обов'язки сторін

[5, с. 20]; адміністративне – це тлумачення норм права, яке здійснюється міністерствами, відомствами, і стосується питань управління, соціального забезпечення тощо. Прикладом такого тлумачення є наказ міністра у зв'язку із розглядом конкретної скарги. Найчастіше акт казуального тлумачення є складовою частиною правозастосовного акта, яким вирішується окрема юридична справа [5, с. 21-22].

Отже, характерними ознаками казуального судового тлумачення є такі: 1) його суб'єктами виступають судді всіх судових органів; 2) воно направлено на розгляд і вирішення певної судової справи; 3) здійснюється під час розгляду конкретної справи, під час апеляційного чи касаційного перегляду; 4) результати такого тлумачення є обов'язковими тільки для конкретної судової справи і для осіб, які беруть у ній участь; 5) результати його тлумачення закріплюються у мотивувальній частині судового рішення [2, с. 75].

На основі зазначеного слід виокремити характерні ознаки судового тлумачення: судове тлумачення норм права – це завжди інтелектуально-вольова діяльність, тобто процес мислення суб'єкта тлумачення (судді) (свідомий чи несвідомий); суб'єктом судового тлумачення можуть бути тільки судові органи. Для здійснення судового тлумачення необхідна наявність певних підстав. Виходячи з цього, він виокремлює такі основні випадки, коли судовий орган може здійснювати тлумачення права: 1) у межах розгляду конкретної кримінальної, цивільної, адміністративної, господарської справи; 2) у зв'язку з надходженням від фізичних чи юридичних осіб, державних органів запиту чи скарги, які безпосередньо направлені на отримання роз'яснення змісту закону; 3) у межах узагальнення судової практики з тої чи іншої категорії справ із метою надання судам нижчих інстанцій рекомендацій із правильного застосування закону [6, с. 37-38]; процедурність судового тлумачення; спеціальна форма закріплення результатів судового тлумачення. У цій ролі виступає мотивувальна частина судового рішення, актів судів апеляційної та касаційної інстанцій, постанов Пленумів Верховного Суду чи рішень Конституційного Суду України. Саме в рішеннях цих судових органів

використано прецеденти тлумачення (судового). Прецеденти тлумачення формулюють зміст майбутніх правоположень як результату судового тлумачення та носять юридично обов'язковий характер, мають безпосередній вплив на судову практику [2, с. 75]. На думку Н.М. Пархоменко, суддя, приймаючи рішення, формулює правило, для застосування якого в майбутньому обов'язковим є тлумачення, тому остаточно прецедент тлумачення є результатом узагальнення судової практики з його застосування [7, с. 157]. Прецедент тлумачення, на думку О. Костюк, є складовою акту офіційного нормативного тлумачення, що дає роз'яснення спірного питання уповноваженим суб'єктом судової влади та є формально обов'язковим при розгляді аналогічних справ у майбутньому. На нашу думку, прецеденти нормативного тлумачення містяться у рішеннях ЄСПЛ та Верховних судів. Суб'єктом судового нормативного тлумачення у більшості країн світу є Верховний Суд [8, с. 112]; наявність судового розсуду, що є практичною необхідністю і може здійснюватися у правових межах, у відповідності до правових принципів, виходячи з тлумачення оціночних понять, правил аналогії та застосування інституту юридичних колізій.

Підсумовуючи викладене, слід погодитися з думкою М. Козюбри, що судове тлумачення – це «судова добудова» чи «розвиток права», що визначається лише судовим розсудом. Судове тлумачення має підпорядковуватися утвердженню принципу правової визначеності, що виражається через наступні конституційні положення: права і свободи особи не можуть бути обмежені; не допускається звуження змісту та обсягу прав і свобод особи; усі сумніви повинні тлумачитися на користь особи тощо [9, с. 7].

1.2 Функції судового тлумачення

Судова практика – це практика судових прецедентів, тобто судова діяльність, яка будується за загальнозначущими принципами культури загального прецедентного права, його основного принципу – «обґрунтування від прецедента до прецедента», і яка разом з тим спирається на основоположні принципи і цінності права – на принципи правди, справедливості, співрозмірності... Судова практика як найбільш істотний інструмент і спосіб, який забезпечує на основі закону оптимальне в конкретному суспільстві правове регулювання, являє собою живий досвід правосуддя, що виражений в рішеннях з конкретних юридичних справ» [10, с. 131].

Наразі зростає значення судової практики вищих судових органів держави відносно тлумачення правових норм та усунення прогалин у праві. Вищі судові органи не здійснюють прямий вплив ні на правові норми, ні на їх ієрархію, проте вони мають право контролювати інтерпретацію норм судами під час розгляду конкретних справ. Такий непрямий вплив, з одного боку, полягає в оцінці відповідності практики застосування конкретної норми законодавству, а з іншого - у здійсненні тлумачення норми в процесі її застосування. Формування судової практики відбувається як результат усталеної діяльності вищих судових інстанцій [11, с. 52]. Цілісність судової практики є однією з основоположних засад здійснення судочинства. Як зазначав професор Л. Вільдхабер, вирішення аналогічних справ по-різному може призвести до порушення законних очікувань осіб, які звертаються за судовим захистом. Саме єдність судової практики найкращим чином відповідає вимогам передбачуваності, верховенству права й ефективному захисту прав людини [12, с. 10]. Використання судами різних підходів до тлумачення правових норм призводить до невизначеності закону, його суперечливого застосування. Єдність судової практики нині стає основною складовою єдності судової системи в цілому.

Як дослідила А. Пухтецька, англійський вчений-конституціоналіст Альберт Венн Дайсі у праці «Вступ до науки конституційного права» [13] вперше витлумачив принцип верховенства права. Щоб досягнути

максимальний ефект від застосування ідеї верховенства права, вчений запропонував розрізнати наступні три концепції: 1) панування права: особа притягається до відповідальності внаслідок прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції; 2) верховенства права: кожна людина, незалежно від посади і становища в суспільстві, рівна перед законом; 3) панування духу законності: зміст Конституції узгоджується з принципом верховенства права на основі загальних конституційних принципів [14, с. 35]. Реалізація зазначених принципів безпосередньо стосується навантаження, яке виконує судова гілка влади.

Основною функцією судової влади є здійснення правосуддя у відповідності до принципу верховенства права. Суд розглядаючи справу, завжди тлумачить зміст норм права. Таким чином, судове тлумачення є функцією судів під час правозастосовної діяльності [15, с. 112].

Слід виокремити такі особливості судового тлумачення норм права: судове тлумачення норм права – це завжди інтелектуально-вольова діяльність, тобто процес мислення суб'єкта тлумачення (свідомий чи несвідомий); суб'єктом судового тлумачення можуть бути тільки судові органи. Для здійснення судового тлумачення необхідна наявність певних підстав. Виходячи з цього, слід визначити випадки, коли судовий орган може здійснювати тлумачення норм права, а саме: 1) у межах розгляду конкретної юридичної справи; 2) у зв'язку з надходженням від фізичних чи юридичних осіб, державних органів запиту чи скарги, які безпосередньо направлені на отримання роз'яснення змісту правових норм; 3) у межах узагальнення судової практики з тієї чи іншої категорії справ для надання судам рекомендацій із правильного застосування закону [6, с. 37-38]

Така необхідність виникає з метою розуміння судового тлумачення норм права, його функціонального призначення. Ми вважаємо, що найбільш повно такі функції розглянув А. І. Рувльов [6, с.85]. Тому, беручи за основу його

класифікацію, автори підручника «Загальна теорія права» до функцій судового тлумачення віднесли:

- з'ясувальну-пояснювальну, спрямовану на з'ясування і усвідомлення змісту правової норми, що тлумачиться, самим суб'єктом тлумачення;
- інформаційно-роз'яснювальну, за допомогою якої з'ясований і усвідомлений суб'єктом тлумачення зміст правової норми набуває зовнішнього вираження у формі, доступній для сприйняття іншими особами;
- трансформуючу, спрямовану на пристосування (наближення) абстрактних, загальних за формою вираження норм до конкретних ситуацій, фактів і осіб;
- компенсаційну, призначення якої полягає у подоланні невизначеностей, суперечностей і прогалин у правовому регулюванні;
- гуманізаційну (людиноорієнтовну), спрямовану на наближення тлумачення до міжнародних і європейських стандартів у сфері захисту прав людини та відповідної міжнародної і європейської практики судового тлумачення [16, с.252].

Підсумовуючи, зазначимо, що основними функціями судового тлумачення є : компенсаційна (компенсує неточності законодавства, долає прогалини), правокоригуюча (реалізується з метою втілення принципу юридичної визначеності, спрямована на внесення одноманітності, точності та зрозумілості норм права) [15, с. 113] та гармонізуюча, адже судове тлумачення через свою специфіку покликане як забезпечувати однакове розуміння тексту закону, так і здійснювати гармонізуючу функцію, впроваджуючи величезний масив судових інтерпретацій у правове русло. Очевидно, що здійснення подібних функцій неможливе без забезпечення належного правового механізму, а також встановлення правових гарантій, які стримують правову систему від різноманітних зловживань.

1.3 Акти судового тлумачення норм права

За визначенням Г. Борисова, акти офіційного тлумачення (інтерпретаційні акти) – це юридичні документи, що приймаються в результаті офіційного тлумачення приписів законодавства уповноваженими суб'єктами і мають формально обов'язкове значення. Розрізняють акти автентичного та акти легального тлумачення згідно з різновидами офіційного тлумачення. Акти автентичного тлумачення за юридичною силою прирівнюються до роз'яснювальних положень нормативно-правового акта, оскільки цю роботу здійснює суб'єкт правотворчості. Суб'єкт тлумачення має право виходити за межі витлумаченого нормативного припису. Юридична природа актів легального тлумачення дещо інша. Акти легального тлумачення приймаються суб'єктами правозастосовної діяльності, що мають спеціальні повноваження тлумачити нормативні приписи, прийняті суб'єктами правотворчості. Акти легального тлумачення орієнтовані на роз'яснення приписів законодавства з питань судової практики; не мають самостійного, окремого від витлумаченої норми значення; формальна обов'язковість таких актів забезпечується загрозою скасування рішення у справі в разі невикористання або некваліфікованого використання рекомендацій [17, с. 220].

Акти судового тлумачення, на думку О. Скакун, це мотивувальна частина рішення суду; роз'яснення (листи, рекомендації) касаційного суду або наглядової судової інстанції, яка здійснює перевірку законності акта застосування норм права [18, с. 446]. Акти тлумачення норм права можна поділити на види відповідно до різних критеріїв: за галузевою належністю норми, що тлумачиться, - акти тлумачення конституційного, цивільного, кримінального, господарського права тощо; за структурними елементами норми, що тлумачаться – акти тлумачення гіпотези, диспозиції, санкції; за юридичною формою вираження – постанови, укази, накази, роз'яснення та ін.; за сферою дії – нормативні, казуальні; за повноваженнями інтерпретатора: інтерпретаційні акти правотворчих органів - засновані на правотворчих

повноваження інтерпретатора, згідно якими наділяються певною формою; містять нормативні (загальні) роз'яснення; мають юридичну силу, однаковою з юридичною силою правотворчих актів даного органу (наприклад, постанова Верховної Ради України); інтерпретаційні акти правозастосовних органів - засновані на правозастосовних повноваженнях інтерпретатора, згідно з якими наділяються певною формою; містять правила застосування норм права, сформульовані в результаті узагальнення юридичної практики (наприклад, постанова Пленуму Верховного Суду) [18, с. 412].

Найвагомішими чинниками, що зумовлюють необхідність появи актів судового тлумачення норм права є: абстрактна (загальна) форма викладу норми права, її невідповідність конкретним, фактичним обставинам життя; системність викладення норм права, що потребує розкриття обсягу змісту норми права, зважаючи на зв'язок з нормами, закріпленими в приписах цього ж нормативного акта чи інших актів [19, с. 10]; складність та невизначеність термінів, які виражають спеціальні юридичні поняття; прогалини і колізії в нормативно правових актах; зміни в розвитку суспільних відносин, коли потрібною стає вимога з'ясувати волю законодавця не на момент видання норми права, а відповідно до сучасних умов [19, с. 10].

Акти тлумачення у вигляді юридичних документів стандартні. Акти мають спільні елементи – реквізити (від лат. *requisitum* – необхідне, потрібне) – вихідні, обов'язкові дані документа, відсутність яких позбавляє діловий папір юридичної сили. Документи містять тільки їм властивий набір реквізитів та порядок їх розміщення [20, с. 309]. Згідно з дослідженням А. Нелюби, найчастіше використовуються такі реквізити письмових інтерпретаційних актів: 1) назва (вид) інтерпретаційного акта; 2) заголовок – це стислий виклад того, про що йдеться в акті тлумачення; 3) адресат – відомості про те, кому призначений акт тлумачення, і поштова адреса; 4) дата – обов'язковий реквізит, який вказує на день підписання, день затвердження чи узгодження акта тлумачення; 5) підпис – обов'язковий реквізит, яким засвідчується законність акта тлумачення, відповідальність особи за його зміст і наслідки дії;

б) затвердження – санкціонування змісту акта тлумачення або поширення його дії на визначене коло установ, організацій, підприємств; 7) погодження – використовують для поліпшення якості акта тлумачення, уникнення недоречностей, зайвого чи, навпаки, його доповнення; 8) печатка – реквізит, що засвідчує акт тлумачення і права осіб, які його підписали; 9) нумерація сторінок; 10) членування тексту і нумерація частин – виражає зовнішню будову акта тлумачення і вказує на його формальну складність, яка залежить від змісту тематики і призначення документа; 11) додатки – наявні додатки можуть називатися і не називатися в тексті акта тлумачення [21, с. 33-39].

Акти судового тлумачення займають значне місце у загальній системі інтерпретаційних актів та відіграють значну роль у судовій практиці. Їх класифікацію можна здійснювати за різними критеріями: а) за предметом правового регулювання - роз'яснення в галузі кримінального, цивільного, трудового, сімейного права тощо; б) за структурними елементами правових норм, що роз'яснюються — акти тлумачення гіпотези, диспозиції, санкції або роз'яснення, що зачіпають правову норму в цілому; г) за юридичною силою - обов'язкові та рекомендаційні; д) за сферою дії — такі, що поширюються на всю судову систему або ж мають локальне значення. Крім того, необхідно враховувати, що розподіл актів судового тлумачення є похідним від їх суб'єктів. Залежно від цього, яким судом дано роз'яснення, визначається більшість інших юридичних ознак актів судового тлумачення. При цьому слід виділяти акти тлумачення міжнародних та регіональних судів, акти тлумачення, видані вищестоящими та нижчестоящими судовими органами [1, с. 70].

На окрему увагу заслуговують акти тлумачення конституційних судів. Приміром, дія актів Конституційного Суду України з тлумачення Конституції України не обмежена часом, їх положення багаторазово застосовуються та поширюються на широке коло конституційних відносин. На відміну від актів, прийнятих у справах про конституційність, акти нормативного судового тлумачення не тягнуть за собою втрати юридичної сили будь-яких правових

актів, окремих норм і правових положень. Рішення щодо тлумачення конституційних норм стають частиною Конституції. Їм притаманна матеріально-правова сила Основного закону держави. Суб'єкти права зобов'язані керуватися тим розумінням норм права, яке виходить із рішення Конституційного Суду про їх тлумачення [22, с. 18].

Враховуючи наведені характеристики слід зробити висновок про нормативний зміст рішень Конституційного Суду України. Зокрема, повноваження щодо здійснення роз'яснення мають конституційний характер і конкретизується у спеціальному конституційному законодавстві. Акти судового тлумачення Конституційного Суду України приймаються відповідно до встановленої конституційної процедури з дотриманням встановленої форми. Вони сформульовані у відповідних рішеннях та носять загальний характер, розраховані на неодноразове застосування й на невизначене коло суб'єктів, вони є обов'язковими для застосування [1, с. 73].

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Судове тлумачення є складовою правозастосовної діяльності, що має на меті встановлення предметної значимості правової норми, тобто тлумачення її як юридичної підстави для вирішення конкретних життєвих обставин. Суддя має вміти пристосувати кожен закон до існуючих соціальних потреб. Тому виникає об'єктивна необхідність пошуку прихованих смислів норми чи формулювання власного її змісту.

Основними функціями судового тлумаченнями є: компенсаційна, правокоригуюча та гармонізуюча.

Акти судового тлумачення займають значне місце у загальній системі інтерпретаційних актів та відіграють значну роль у судовій практиці. Їх слід вирізнити за: а) за предметом правового регулювання – роз'яснення в галузі кримінального, цивільного, трудового, сімейного права тощо; б) за структурними елементами правових норм, що роз'яснюються – акти тлумачення гіпотези, диспозиції, санкції або роз'яснення, що зачіпають правову норму в цілому; г) за юридичною силою - обов'язкові та рекомендаційні; д) за сферою дії – такі, що поширюються на всю судову систему або ж мають локальне значення; е) залежно від суб'єкта судового правозастосування – акти тлумачення міжнародних, регіональних судів, судів першої, апеляційної та касаційної інстанції, акти Конституційного Суду.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА ВІТЧИЗНЯНИМИ СУДАМИ

2.1 Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України

Україна перейняла європейську модель конституційного контролю, відповідно до якої Конституційний Суд України (далі - КСУ) наділений виключним правом здійснювати офіційне тлумачення Конституції. Варто погодитися з Ю. М. Тодикою, який зазначав, що тлумачення Конституції — це особливий вид правової діяльності КСУ, спрямований на охорону Основного Закону, забезпечення стабільності конституційного ладу, гарантування прав і свобод людини і громадянина, на попередження правопорушень [23].

У 2017 році відбулося реформування КСУ. З-поміж інших змін, із Закону України «Про Конституційний Суд України» було виключено пряму вказівку на повноваження КСУ щодо офіційного тлумачення законів України. Але це не означає, що КСУ більше не здійснює інтерпретаційної діяльності законів України, оскільки у КСУ є повноваження надавати висновок щодо перевірки на конституційність закону України чи його окремих положень. Відповідно з'явився новий інститут конституційної скарги. Отож, межі інтерпретаційної діяльності КСУ навпаки було розширено. Найкраще про інтерпретаційну діяльність КСУ говорить практика. За 25 років діяльності КСУ ухвалив немало рішень щодо тлумачення Конституції і подальша його робота все більше зводиться до перевірки законів на конституційність. Так, згідно з інформаційною доповіддю КСУ за 2019 рік, за результатами розгляду Конституційним Судом України ухвалено 19 рішень і лише одне з них стосується тлумачення конкретної норми Конституції, а саме ст. 151-2 [24].

Потреба в офіційному тлумаченні положень статті 151-2 Конституції України спричинена їх юридичною невизначеністю, оскільки у статті 150 Конституції України в редакції до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII чітко й недвозначно йшлося про неможливість оскарження лише рішень Конституційного Суду України, прийнятих за наслідками вирішення питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) певних правових актів та щодо офіційного тлумачення Конституції України і законів України. Проте, доповнивши Конституцію України статтею 151-2 і змінивши частину другу статті 150, законодавець прямо не вказав переліку рішень, які не можуть бути оскаржені [25].

Конституційний Суд України, витлумачивши згадані положення в аспекті порушеного у конституційному поданні питання, визначив, що рішення Конституційного Суду України безвідносно до їх юридичної форми, ухвалені з питань його виключних конституційних повноважень, не можуть бути оскаржені [24]. Однак Конституційний Суд України може переглянути індивідуальні акти, ухвалені ним з підстав, передбачених частиною другою статті 149-1 Конституції України. Такий перегляд має здійснюватися з дотриманням вимог, встановлених частиною третьою статті 149-1 Конституції України для ухвалення таких актів [25].

Очевидно, що необхідність тлумачення даної норми була спричинена внесенням змін до Конституції України щодо правосуддя, таким чином інтерпретаційна діяльність КСУ буде завжди актуальною, оскільки конституційні норми є живими і змінюються в часі у відповідності до суспільних потреб [26, с. 33].

Як зазначалося вище, основна частина рішень КСУ в останні роки стосується перевірки на конституційність інших нормативно-правових актів. Варто зауважити, що така інтерпретаційна діяльність КСУ сприяє збереженню та підтвердженню принципу розподілу влади, а також закріплює за КСУ специфічну роль в механізмі «стримувань і противаг». Показовим в даному

випадку є Рішення КСУ № 6-р/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20.06.2019 року [26, с. 33].

Дана справа мала великий публічний резонанс і останню крапку в протистоянні Президент – Верховна Рада мав поставити КСУ. Народні депутати, як суб'єкти подання, аргументували свою позицію тим що Указ Президента містить лише перелік конституційних норм, які стосуються дострокового припинення повноважень ВРУ і не обґрунтовує його прийняття, а отже «не відповідає такому елементу верховенства права, як правова (юридична) визначеність» [27].

КСУ визнав таким, що відповідає Конституції України згаданий Указ Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 21 травня 2019 року № 303/2019. Рішення спрямовано на забезпечення належної реалізації принципу поділу влади, належного виконання органами державної влади їх конституційних обов'язків, захисту принципів правової визначеності і законних очікувань як складових конституційного принципу верховенства права [24].

Звернемо увагу також на те, що інтерпретаційна діяльність КСУ є не завжди однозначною і значно підриває авторитет КСУ. Останні роки влада йде шляхом реформування правоохоронних органів та здійснює впевнені кроки в боротьбі з корупцією, проте 27 жовтня 2020 року КСУ ухвалив рішення, яке вплинуло на всю антикорупційну реформу. Судді КСУ на закритому засіданні прийняли рішення про неконституційність окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» та Кримінального кодексу України [28], котрі одразу втратили чинність. На наш погляд, дане рішення КСУ перекреслило всі досягнення антикорупційної реформи, проте, на нашу думку, з точки зору права воно є правильним. Більше питань викликає друга частина

обговорюваного рішення про неконституційність статті ККУ. Тут обґрунтування рішення зводиться до тлумачення принципу відповідності вини мірі покарання. КСУ робить висновок про те, що встановлення кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання суб'єктом декларування декларації є надмірним покаранням за вчинення цих правопорушень [28]. В даному випадку інтерпретація принципів справедливості та пропорційності як елементів принципу верховенства права була здійснена КСУ суб'єктивно, оскільки категорія «справедливості» є невизначеною та відносною, а тому легко стає маніпулятивною [26, с. 33].

Таким чином, інтерпретаційна діяльність КСУ є важливою, особливо в умовах сучасності, коли на розгляді у КСУ наразі знаходиться значна кількість актуальних для суспільства справ, що впливають на політико-правову систему та реформи загалом.

Акти тлумачення КСУ мають обов'язкову силу та стосуються невизначеного кола суб'єктів та органів. Рішення КСУ не обмежені часовими рамками та базуються на чинності та вищій юридичній силі самої Конституції, оскільки саме її змістовність є основою та гарантією стабільності конституційно-контрольної політики держави. Нормативність передбачає вимогу офіційного доведення рішень КСУ до суспільства.

Метою конституційно-правового тлумачення є з'ясування сутності та змісту конституційно-правових норм і принципів, що має суттєве значення для юридичної науки та практики. Проте цей зміст не вирізняється стабільністю, так як суспільні відносини не стоять на місці, а перебувають у постійному розвитку, тому і першочергове значення тексту Конституції з часом може змінюватись. КСУ в такому випадку застосовує метод динамічного тлумачення з метою з'ясування змісту правових норм, який би найбільш точно і повно відображав сучасний розвиток конституційних правовідносин. Особливою ознакою конституційно-правового тлумачення є характер

юридичних наслідків рішень КСУ, це обумовлено тим, що таке тлумачення має вплив на розвиток та удосконалення нормотворчого процесу [29, с. 74-75].

2.2 Тлумачення норм права Верховним Судом

Можна сказати, що особливою формою реалізації права є застосування правових норм – і це є найбільшою проблемою у всіх правових системах, адже саме завдяки правозастосуванню у суспільстві ми можемо досягти царювання законності та порядку, вдосконаленню юридичної практики та сформуванню єдине правильне розуміння конкретних правових норм. Але також з огляду на це, основною стадією правозастосування виступає тлумачення норм права і основним видом такого тлумачення виступає судове.

Інтерпретаційну діяльність судів ще називають «прецедентом застосування закону». Судове тлумачення є важливою і обов'язковою частиною діяльності судів абсолютно всіх рівнів, але якщо місцеві суди вирішують питання по факту, то вищі суди, касаційні суди в багатьох випадках вирішують проблему правильності розуміння окремих норм права у конкретній ситуації та правильного їхнього застосування у такому випадку та у майбутньому у подібних ситуаціях [2, с. 73-74].

Зважаючи на недосконалість законодавства і постійне багаторазове внесення до нього змін, в деяких випадках з'являється суперечність в законодавчих актах, що в результаті призводить до неоднакового застосування норм права у подібних ситуаціях і як підсумок ухвалення різних за змістом судових рішень, або взагалі регулювання одних і тих самих відносин різними законами. Тому для усунення недоліків у судових рішеннях у вітчизняному законодавстві передбачено деякі гарантії з приводу гарантування законності та обґрунтованості актів суду – тобто право осіб чи сторін, що брали участь у розгляді справи у касаційній інстанції, звернутися до Верховного суду про

перегляд судового рішення, що є останнім способом захисту прав і свобод осіб на національному рівні.

Варто зазначити те, що на сьогоднішній день вагому частку від усіх справ, які були розглянуті Верховним Судом, становить саме перегляд справ що стосуються неоднакового застосування судами норм матеріального чи процесуального права у подібних правовідносинах. В подальшому за результатом розгляду таких справ Верховним Судом повинно бути ухвалене рішення і правовий висновок у цій справі у подальшому буде обов'язковим для всіх судів, які в майбутньому будуть використовувати у своїй практиці таку норму права.

Тобто забезпечення єдності судової практики виступає як втілення принципу правової визначеності. Так у справі «Брумареску проти Румунії» в рішенні ЄСПЛ є важливий висновок про те, що принцип правової визначеності є однією з основних сторін верховенства права і тому воно має бути розумно передбачуваним для того, щоб рішення суду ухвалювалося у відповідності до норм Конвенції та практики ЄСПЛ. Законом не може вважатися певна норма, яка сформульована незрозуміло чи не достатньо чітко, тому що громадяни, які керуються ними в своїх діях повинні чітко розуміти (іноді за потреби - за допомогою відповідних консультацій), які наслідки можуть настати при такій поведінці. Проте як показує практика, передбачуваність таких наслідків з абсолютною впевненістю не потрібна. Закон усе одно повинен відповідати обставинам, що постійно змінюються [30].

Тому з упевненістю можемо сказати, що велика кількість законів тією чи іншою мірою формулюються не зовсім чітко і тлумачення та їх застосування є лише питанням практики. Саме для того, щоб розвіяти інтерпретаційні сумніви, якщо вони наявні, і існує судовий розгляд. Ступінь чіткості, що повинна забезпечуватися у формулюванні вітчизняних законів, яка в будь-якому випадку не зможе передбачити абсолютно всі ситуації, в певній мірі залежить і від змісту цього документа, і від статусу тих осіб, на які він поширюється, і від сфери дії.

Тлумаченням судом правової норми під час вирішення наявного спору яке має на меті застосування закону до певних правовідносин, які виникають між цими сторонами водночас є і правом, і обов'язком суду. Тому що суди будь-якої інстанції, і Верховний Суд при вирішенні питання завжди повинні надати тлумачення нормі, яку застосовують у процесі винесення рішення. Верховний Суд не є суб'єктом правотворення, його завдання полягає у забезпеченні єдності судової практики шляхом справедливого судового вирішення наявних юридичних казусів лише інтелектуальними методами. При цьому Верховний Суд може використовувати як Конституцію, так і закони й підзаконні акти, а в деяких випадках може звертатися до аналогії права чи закону. Таким чином реалізується функція судової правотворчості для досягнення потрібного результату – забезпечення справедливості. Можливо навіть таке, що у найближчому часі у повноваження Верховного Суду будуть входити надання офіційного тлумачення законів при розгляді конкретних справ. І з огляду на це можемо сказати, що вже зараз судове тлумачення відіграє важливу роль [31, с. 30-32]

Використання судами різних підходів до тлумачення правових норм призводить до невизначеності закону, його суперечливого застосування. Єдність судової практики нині стає основною складовою єдності судової системи в цілому. Правосуддя здійснюється судами від першої інстанції до Верховного Суду і кожен з них є абсолютно самостійним у вирішенні справи. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ч.1 ст. 36 визначає «Верховний Суд найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» [32]. Виходячи із задекларованої основної мети Верховного Суду, можемо говорити про зростаючу роль його роз'яснень.

Зауважимо, що у 2010 році було зроблено важливий крок у забезпеченні Верховним Судом України однакового застосування судами законодавства, шляхом внесення змін до процесуальних кодексів Законом України № 2453 VI «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. в контексті обов'язковості

рішень Верховного Суду [33]. На сьогодні усі процесуальні кодекси однозначно вказують на необхідність враховувати висновки Верховного Суду, а саме: «При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду» (ч. 4 ст. 236 ГПКУ, ч. 4 ст. 263 ЦПКУ, ч.4 ст. 242 КАСУ) [34, 35, 36]. В КПКУ також зазначається, що «обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду» (ч. 6 ст. 368) [37]. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 6 ст. 13) аналогічно закріплює наступне: «Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» [32].

Наразі слід констатувати, що судова практика Верховного Суду доволі гнучка й можна прогнозувати, що вона буде розвиватися та змінюватися. Наприклад, найближчим часом може змінитися судова практика у спорах, оскільки на розгляд Великої Палати Верховного Суду частіше надходять справи, в яких йдеться про різну правозастосовну практику. Фактично судова правотворчість Верховного Суду реалізується в більшості випадків шляхом тлумачення норм права.

2.3. Тлумачення міжнародних договорів національними судами

В Україні тлумачення міжнародних договорів можуть здійснювати суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України.

Розглянемо детальніше практику тлумачення норм міжнародних договорів судами загальної юрисдикції. Так як в сучасному світі майже всі держави здійснюють певну зовнішню політику в тих чи інших напрямках, результатом якої може бути укладення міжнародних договорів, суди України стикаються з такою необхідністю, як тлумачення норм права міжнародних

договорів. Проте досить часто під час такого тлумачення вони допускають серйозну помилку – не вдаються до глибокого аналізу міжнародних договорів, а просто застосовують певні частини міжнародних договорів, які є потрібними для обґрунтування позицій по справам. Якщо проаналізуємо Єдиний державний реєстр судових рішень з приводу винесених українськими судами рішень, можемо сказати, що досить незначна частина містить тлумачення міжнародних договорів [2, с.74].

Варто зазначити, що цікавим є те, що в українській судовій практиці взагалі відсутнє поняття, та і сама процедура тлумачення договорів, яка б застосовувалася усіма судами – немає жодного рішення, в якому б ставилося таке питання. Проте існує незначна кількість рішень, які прямо зверталися до такого питання та дають обґрунтування правил тлумачення міжнародних договорів.

У цьому питанні як приклад ми можемо навести цілу низку справ за позовом ТОВ «Центрінвест» до Державної податкової інспекції в м. Ялта. У низці цих справ ТОВ «Центрінвест» позивалися до Державної податкової інспекції у м. Ялта, які вимагали визнати протиправними та нечинними низку податкових повідомлень-рішень, за якими податковий орган вимагав від ТОВ сплатити відповідну суму податку та штрафних санкцій, які були застосовані до позивача.

Численні спори виникали лише з приводу одного питання – тлумачення та застосування п.1-2 ст.11 Конвенції між Урядом Республіки Австрії та Урядом України про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно від 16 жовтня 2007р. Варто вказати, що увагу в цих рішеннях привертає зазначене суддями наступне: «...Основу для тлумачення міжнародних договорів становить Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969, що у статтях 31- 33 містяться основні правила тлумачення міжнародних договорів. Конвенція вимагає, щоб міжнародний договір тлумачився сумлінно, а

термінам варто надавати звичайного значення в їхньому контексті з урахуванням об'єкта та цілей договору...» [38].

Дана цитата присутня дослівно у кожному з цих рішень судів як першої інстанції, так і апеляційних судів. Ці справи потрапляли на розгляд і до відповідних касаційних інстанцій, проте ті лише залишали в силі рішення попередніх інстанцій, не вдаючись в глибокий аналіз тлумачення даної Конвенції.

Саме такий підхід судів перших двох інстанцій помітний тим, що він є першим з усіх інших судів де було не просто застосовано тлумачення, а містилося і пояснення для чого це робиться, хоча цей факт не вказує на свідоме ігнорування положень Конвенції, проте у вказаних рішеннях немає згадки про її норми.

У цих рішеннях ми також можемо вказати наявний недолік, який, втім, не впливає на їх обов'язковість, але усунути його варто було б. Справа в тому, що після посилання на Конвенцію, що наведено вище у рішеннях можемо побачити вказівку, що у випадку застосування міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, тлумачення таких положень потрібно здійснювати відповідно до міжнародного права. Але відповідно до ст. 9 Конституції України міжнародні договори є частиною національного законодавства – тобто при тлумаченні міжнародних договорів слід звертати увагу не лише на міжнародне, а й на національне право [39, с. 204].

Також українські суди вдаються до тлумачення міжнародних договорів і у кримінальних справах. В основному часто при тлумаченні в судах нашої держави звертається увага на такі Конвенції, як Конвенція «Про видачу правопорушників» від 1957 р. та Конвенція «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, та кримінальних справах» від 22 січня 1993 р. з приводу порядку та процедури передання іншими державами засуджених для відбування покарання в Україні та навпаки. Таких справ було немало і багато з таких рішень прийняв Верховний Суд України – Ухвала від 19 серпня 2010 р., Ухвала від 7 квітня 2011 р., Ухвала від 16 лютого 2012 р. і так далі. В

цих ухвалах судом вирішуються різноманітні питання видачі засуджених громадян іншим країнам для відбування покарання і при цьому суди в таких рішеннях звертаються до даних конвенцій, проте, нажаль, суди їх не тлумачать, а лише застосовують – відбувається в деякій мірі граматичне тлумачення. Суди в цих випадках не вдаються до ретельного аналізу змісту положень таких міжнародних документів [40, с.172-174].

Окрім зазначених в судах України було розглянуто ще тисячі справ де потрібно було б застосувати норми міжнародного права, проте у більшості випадків вони не вдавалися до їхнього тлумачення.

Щодо тлумачення міжнародних договорів Конституційним Судом України, слід зазначити що після 2017 року сфера інтерпретаційної діяльності КСУ була розширена. Звернемо увагу на те, що суттєвих змін під час реформування КСУ зазнав порядок конституційного звернення. Зокрема, докорінно змінено перелік питань, які вирішуються через його подання. Якщо Закон України «Про Конституційний суд України» в редакції 1996 року (ч.1 ст.47) визначав конституційне звернення як письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи [3], то даний Закон від 2017 року, а саме ст. 53, зазначає, що «конституційним зверненням є подане до Суду письмове клопотання про надання висновку стосовно відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість» [41].

Таким чином, у процесі розгляду конституційного звернення щодо відповідності міжнародного договору Конституції України КСУ тлумачить норми Конституції і, в той же час, норми відповідного міжнародного договору, тобто інтерпретує його зміст. Таким чином, інтерпретаційна діяльність КСУ охоплює не лише Конституцію і закони України, а і міжнародні договори.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Діяльність Конституційного Суду України з приводу тлумачення норм Конституції ми можемо назвати особливою, правоінтерпретаційною діяльністю. Тому що така діяльність має на меті вирішення саме правових, конституційних питань. Конституційне тлумачення направлене на оцінку правових актів та охорону Основного Закону, на забезпечення реалізації всіх прав та на попередження всіх видів правопорушень. Важливою особливістю конституційно-правового тлумачення є характер правових наслідків КСУ, що зумовлюється тим, що тлумачення може бути не лише правоорієнтованим, а й правотворчим.

На сьогоднішній день вагому частку від усіх справ, які були розглянуті Верховним Судом, становить перегляд справ з підстав неоднакового застосування судами норм матеріального чи процесуального права у подібних правових відносинах. Верховний Суд не є суб'єктом правотворення, його завдання полягає у забезпеченні єдності судової практики шляхом справедливого судового вирішення наявних суперечок інтелектуальними методами.

В Україні тлумачення міжнародних договорів можуть здійснювати усі суди. У вітчизняній судовій практиці взагалі відсутнє поняття, та й сама процедура тлумачення договорів, яка б застосовувалася усіма судами. Зауважимо, що вітчизняні суди розглядають значну кількість справ, де потрібно було б тлумачити норми міжнародного права, проте у більшості випадків вони не вдавалися до їхнього тлумачення. Проте, КСУ у процесі розгляду конституційного звернення щодо відповідності міжнародного договору Конституції України тлумачить норми Конституції України та норми відповідного міжнародного договору. Таким чином, інтерпретаційна діяльність КСУ охоплює не лише Конституцію України, а й міжнародні договори.

ВИСНОВКИ

1. Тлумачення (інтерпретаційна діяльність) займає особливе місце у системі форм та напрямів діяльності судових органів. Зважаючи на принцип законності у здійсненні правосуддя, слід констатувати, що для ефективного захисту прав і свобод людини, а також справедливого розгляду правового спору, насамперед, необхідно адекватне розуміння змісту юридичних норм, якими регулюються спірні правовідносини. Судове тлумачення є невід'ємною складовою діяльності судів абсолютно всіх рівнів, адже вони вирішують проблему правильності розуміння змісту норм права та правильного їхнього застосування до конкретного випадку. З огляду на зазначене, судове тлумачення спрямоване на «розвиток права», що визначається лише судовим розсудом.

2. Основними функціями судового тлумачення є : компенсаційна (компенсує неточності законодавства, долає прогалини), правокоригуюча (реалізується з метою втілення принципу юридичної визначеності, спрямована на внесення одноманітності, точності та зрозумілості норм права) [15, с. 113] та гармонізуюча, адже судове тлумачення через свою специфіку покликане як забезпечувати однакове розуміння тексту закону, так і здійснювати гармонізуючу функцію, впроваджуючи величезний масив судових інтерпретацій у правове русло.

3. Акти судового тлумачення займають провідне місце у загальній системі інтерпретаційних актів та відіграють значну роль у судовій практиці. Їх слід вирізнити за: а) за предметом правового регулювання – роз'яснення в галузі кримінального, цивільного, трудового, сімейного права тощо; б) за структурними елементами правових норм, що роз'яснюються – акти тлумачення гіпотези, диспозиції, санкції або роз'яснення, що стосуються правової норми в цілому; г) за юридичною силою - обов'язкові та рекомендаційні; д) за сферою дії – такі, що поширюються на всю судову

систему або ж мають локальне значення; е) залежно від суб'єкта судового правозастосування – акти тлумачення міжнародних, регіональних судів, судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, акти Конституційного Суду.

4. КСУ наділений виключним правом здійснювати офіційне тлумачення Конституції. Основна частина рішень КСУ в останні роки стосується перевірки на конституційність інших нормативно-правових актів. Варто зауважити, що така інтерпретаційна діяльність КСУ сприяє збереженню та підтвердженню принципу розподілу влади, а також закріплює за КСУ специфічну роль в механізмі «стримувань і противаг». Інтерпретаційна діяльність КСУ є важливою, особливо коли на розгляді знаходиться значна кількість актуальних для суспільства справ, що впливають на політико-правову систему та реформи загалом. Рішення КСУ не обмежені часовими рамками та базуються на чинності та вищій юридичній силі самої Конституції, оскільки саме її змістовність є основою та гарантією стабільності конституційно-контрольної політики.

5. Судова практика Верховного Суду доволі гнучка й можна прогнозувати, що вона буде розвиватися та змінюватися. Констатовано зростаючу роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики. Можливо, у майбутньому серед повноважень Верховного Суду з'явиться повноваження з надання офіційного тлумачення законів при розгляді конкретних справ.

6. В Україні тлумачення міжнародних договорів можуть здійснювати суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. У вітчизняній судовій практиці взагалі відсутнє поняття, та й сама процедура тлумачення договорів, яка б застосовувалася усіма судами. Зауважимо, що вітчизняні суди розглядають значну кількість справ, де потрібно було б тлумачити норми міжнародного права, проте у більшості випадків вони не вдавалися до їхнього тлумачення. Проте, КСУ у процесі розгляду конституційного звернення щодо відповідності міжнародного договору Конституції України тлумачить норми Конституції України та норми

відповідного міжнародного договору. Таким чином, інтерпретаційна діяльності КСУ охоплює не лише Конституцію України, а й міжнародні договори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малютин Н. С. Судебное толкование нормативных правовых актов в Российской Федерации. М.: Юрлитинформ, 2018. 200 с.
2. Палешник С. І. Судове тлумачення норм права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Випуск 23. Частина І. Том 1. С. 73–76.
3. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.11.2021).
4. Алексеев С. С. Общая теория права. В двух томах. Москва: Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.
5. Смирнов А. В., Манукян А. Г. Толкование норм права: [учеб.-практ. пособ.]. М.: Проспект, 2008. 144 с.
6. Рулев А. И. Судебное толкование права в механизме защиты прав и свобод человека (проблемы теории и практики): дис. канд. юр. наук: 12.00.01. Волгоград, 2009. 181 с.
7. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
8. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 221 с.
9. Козюбра М. І. Юридичне тлумачення: проблеми методології. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2014. Т. 155. С. 3–8.
10. Алексеев С. С. Право: Азбука–теория–философия: опыт комплексного исследования. М.: Статут, 1999. 711 с.
11. Серверэн Э. Роль судей и судебной практики в процессе нормотворчества. *Судебная практика как источник права*. 2000. С. 46–61.
12. Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека. *Государство и право*. 2001. № 12. С. 5–17.

13. Dicey A.V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. Indianapolis: Liberty Classics, 1982. 436 p.
14. Пухтецька А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник НАН України*. 2010. № 3. С. 33–43.
15. Невмержицька І. А., Загурський Р. Р. Функції судового тлумачення норм права. *Правова політика України: історія та сучасність: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару* (м. Житомир, 8 жовтня 2021 року). Ж.: Житомирська політехніка, 2021. С. 111–113.
16. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К., 2015. 392 с.
17. Борисов Г. А. Теория государства и права: учеб. Белгород: Изд-во БелГУ, 2007. 292 с.
18. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
19. Лепіш Н. Я. Акти тлумачення норм права : питання теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01/Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2014. 20 с.
20. Лепіш Н. Структура актів тлумачення норм права. *Публічне право*. 2013. № 2(10). С. 307–313.
21. Нелюба А. Професійна мова юриста. Х.: Прапор, 2002. 208 с.
22. Корейба І. В. Офіційне тлумачення як повноваження Конституційного Суду України. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 14–20.
23. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики / Ю. Н. Тодыка. Харьков, 2000. 380 с.
24. Інформаційна доповідь. 2019 рік; Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 24.08.2021).

- 25.Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України від 02.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text> (дата звернення: 28.08.2021).
- 26.Невмержицька І. А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 вересня 2021 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 32–35.
- 27.Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text> (дата звернення: 28.08.2021).
- 28.Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 28.08.2021).
- 29.Вопленко Н. Н. О понятиях и функциях правотворческого толкования. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2003. № 1. С. 72–80.
- 30.Рішення Європейського Суду з прав людини «Брумареску проти Румунії»: від 28 жовтня 1999 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307> (дата звернення: 28.10.2021).
31. Романюк Я. М. Роль судового тлумачення при з'ясуванні змісту норми. *Eurasian Academic Research Journal*. 2017. № 1 (07). С. 30–36.

32. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 25.10.2021).
33. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#top> (дата звернення: 25.10.2021).
34. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#top> (дата звернення: 26.10.2021).
35. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top> (дата звернення: 26.10.2021).
36. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 26.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 26.10.2021).
37. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.10.2021).
38. Постанова Господарського суду Автономної республіки Крим у справі № 2-24/17536-2007А від 21 березня 2008 р., Ухвала Севастопольського апеляційного господарського суду від 19 травня 2008 р. в тій самій справі, Постанова Окружного адміністративного суду Автономної республіки Крим у справі № 2а-3222/09/6/0170 від 6 жовтня 2009 р., Постанова Окружного адміністративного суду Автономної республіки Крим у справі № 2а-4526/10/11/0170 від 15 липня 2010 р. та Ухвала

- Севастопольського апеляційного адміністративного суду від 2 березня 2011 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2021).
39. Бабков А. В., Невмержицька І. А. Обмеження права на свободу мирних зібрань органами влади (практика ЄСПЛ). *Механізми управління розвитком територій*: зб. наукових праць у 2 ч. Ч. 1. Житомир: Поліський національний університет, 2021. С. 201–204.
40. Зверев Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2015. 227 с.
41. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#top> (дата звернення: 28.10.2021).